

אנחנו מגיעים לקובה בדיוק כשמלאו חמישים שנה למשבר הטילים של קובה. המהפכה הצעירה של קובה, ביקשה להיפטר ממשטר מושחת וקפריזי ששיתף פעולה עם המאפייה ועם כל מי שניסה לבזוז את קובה. המהפכה הלאימה את כל מה שיכלה, את בתיהם של העשירים, השדות, המפעלים ובעיקר את כל החברות האמריקניות שהיו מושקעות באי. זה היה הצעד האחרון של מלחמת העצמאות הארוכה של קובה אחרי מאות שנים של קולוניאליזם, עבדות, ניצול, עוני והשפלה. שנים אחדות אחר כך, תחת מנהיגותו הכריזמטית של פידל קסטרו, היא התעוררה בלי שום אמצעי כלכלי ועם קלף אחד אחרון, והוא מיקומה הגיאוגרפי בלועה של היבשת הצפון אמריקנית, על מדרך ביתה של ארצות הברית. באמצע המלחמה הקרה, בשיא המאבק על החלל והאיזון הגרעיני, היא מכרה את השימוש באדמתה לבסיסי טילים סובייטים תמורת מיליארד דולר בשנה, ובנובמבר 1962 היא הייתה הבמה למשבר שלרגעים נדמה היה שיביא לסופו של העולם. אחרי זמן קצר הטילים סולקו, המשבר נגמר.

חמישים שנה חלפו מאז: מזה עשרים שנה האימפריה הסובייטית אינה קיימת, פידל קסטרו כבר בן 85 ואחיו, ראול, בן ה-81, שולט באי. האמברגו של מדינות העולם הוסר, ורק האמריקנים עוד לא החליטו סופית. פה ושם יש סימנים לצמיחה של יזמות חופשית, אבל קובה נתונה במכש קשוח של פיקוח, חשדנות וסיסמאות המהפכה. השלטון הקומוניסטי האחרון בעולם המערבי ממשיך לתבוע את המחיר מאחד עשר מליון קובנים, צאצאי דורות של עבדים מאפריקה, אינדיאנים, ובני בניהם של הכובשים הספרדים. הם אוהבים את הים, את המוסיקה ואת קובה, והם מתפלשים בעוני פיזי וחברתי נורא במרחק 140 ק"מ ממיאמי שבפלורידה, העיר הקובנית השנייה בגודלה בעולם. בניגוד למשטר הקומוניסטי בקוריאה הצפונית המאיים על שלום העולם, בקובה לא מסוגלים לייצר שום דבר מלבד סוכר, קפה, סיגרים קובניים, רפואה סבירה וחלוקת מזון על פי הקצבה, חודש אחרי חודש, שנה אחרי שנה: מנה לילד, מנה לאישה בהיריון, הבשר נגמר, מנת העדשים השחורות מוגבלת, המדפים ריקים. העונש הפוליטי שהוטל על אזרחי קובה ממשיך לגבות את המחיר יום יום.

בקובה הזמן עצר מלכת. רק התייר שבא מבחוץ שומע את פס הקול הדמיוני, החם, של אברהים פרר וה Buena vista social club הסרט של וים ונדר שהביא את הצליל ואת ותאוות החיים הקובנית לכל מקום במערב, וגם את התמונות של צ'ה גווארה, הנאומים של פידל, הפסלים של חוזה מרטינס בכל מקום, סנטה קלארה, אדוני אולי מחפש סיגרים אמיתיים? אולי אתה רוצה להתנשק? שואלת נערה אחת על המדרכה הנשטפת מעת לעת בגלי האוקיינוס הנשברים לחומת הבטון המתפוררת בטיילת הצפונית של הוואנה. מכונת Thunderbird בצבע ליפסטיק ורוד נוסעת לאורך הכביש במהירות נמוכה, הגג פתוח, שנות החמישים עוד כאן, איזה פלא מריר ועצוב.

כדי לעשות את הסיפור מעט דרמטי יותר אספר שלא הגעתי לקובה בטיסה ישירה מאירופה אלא ניצלתי את הקפיצה מעבר לאוקיינוס גם לביקור משפחתי בארצות הברית. לא מיציתי את געגועי, חיבתתי והתנשקותי, ומשם נסעתי לארץ הגעגועים, לקובה. מה בדיוק דרמטי בזה? ערב הנסיעה התברר לי שאי אפשר לנסוע ישירות ממיאמי להוואנה, מהלך 20 דקות טיסה, אלא, כמי שאינו נושא דרכון אמריקני, אני צריך לעשות סיבוב קטן בשטח. אחרי מסע של שש שעות דרך פנמה התקרבנו לנחיתה, בהוואנה. הערב כבר ירד. נצמדתי לחלון, איים קטנים של אורות כספית צפו בחשיכה, הכבישים לא נראו, אין תאורת רחוב, ופנס בודד של מכונת קרע את החשיכה. הלילה היה ליל ירח מלא, האור הכסוף

נצנץ על הגלים. והנחיתה הייתה רכה ונעימה. האנשים אספו את שקיות המתנות הגדושות שהביאו איתם לקרובים בקובה, ויצאו מן המטוס בהליכה איטית, ובלי השעטה המוכרת אל ביקורת הדרכונים והקרובים המחכים בצד השני. הם יצאו לריח ולמראה שהזכירו לי מיד את טרמינל אחת הישן של תל אביב, ריח עז של סיגריות, חצי ממנורות הניאון שרופות או חסרות, וכניסה מפותלת לחלל של זמן שלא היה ברור מה מחכה בקצהו השני.

כי זה טיבו של המשטר בקובה: הקסנופוביה מתחילה בשדה. חמש נערות פתחו את עמדות משטרת הגבולות, אבל היה ברור שזה לא ייגמר כך, בשעמום המזרח אירופי שלאחר נפילת הקומוניזם. כאן הוא עוד לא נפל. אני בוחר בשוטרת אריאנה שליידה יושב נער מתלמד. אני מושיט לה את הדרכון.

משהו נראה לה חשוד. הוויזה הונפקה בתל אביב בלי בעיות, והדרכון שמור היטב. אולי החותמות מארצות הברית? היא קוראת לאחראי. מגיע בחור בבגדים אזרחיים שבולט בסוג מכשיר הקשר שלו. הוא לוקח את הדרכון ונעלם. המקומיים יוצאים מהאולם ורק אני מחכה. האולם מתרוקן והבחור עם הווקי טוקי חוזר לאולם הריק ומתחיל לחקור: למה באת? למי? מה אתה עושה בחיים? תן לי כמה דקות לבדוק. אתה לא צריך לפחד, אדוני, הוא אומר. אני לא פוחד, אני משיב, ממה בדיוק אני צריך לפחד? אחרי עשר דקות הוא חוזר. אתה יכול ללכת, הוא אומר, סע לשלום.

אני חוזר לעמדת משטרת הגבולות ועובר שוב בדיקה. זיהוי ביולוגי. הצליל של החותמת על הדרכון. סע לשלום.

המזוודות בדרך. כך אומרים. עם חבריי לטיסה, רובם קובנים ששבו הביתה, אני מציץ מבעד לסדקים בקיר כיצד בצד השני של המסוע בודקים כל מזוודה בשיקוף ריאות קשוח. האחראי יושב על כיסא מרווח ומתנדנד בכיסאו, בידו האחת סיגר כבוי, ארבעה שוטרים יושבים מאחורי המכונה הנעצרת בכל רגע. כלב מרחרח. חצי שעה וגם המזוודה שלי יוצאת. סע לשלום – הכל בסדר. לך. תבלה טוב בקובה.

לא בדיוק. בעמדת המכס יושבים עשרה לובשי מדים, כולם עלמים ועלמות נאים, שצריכים להצדיק את המשכורת המנופחת של 7 דולר לשבוע. האחראי הגבוה עם הדרגות מסמן לי עם האצבע, בואהנה בואהנה בואהנה, ומעביר אותי לידיה של אישה צעירה שתנהל את הבדיקה. אין לך מה לפחד, היא אומרת, העניין שיגרת. ואולי בכל אופן אני צריך לפחד? בוא תרים את המזוודה לכאן. גם את תרמיל הצד. אני מבקשת שתפרק את הכל ותניח על השולחן. למה באת? מי אתה? מה אתה עושה? האולם מתרוקן. כבר עשר. נחתנו בשמונה. למה יש לך כל כך הרבה תחתונים? וקרם שיזוף? שפופרת שלימה? וואללה. והגרביים? נפתח כל שקית. גמרנו עם המזוודה. עכשיו תיק היד: מחשב, מסרק (הצחקתי אותה) מטען, והמצלמה. הרי משום כך באתי. שעתיים + ועוד לא גמרנו.

יש לי רק עוד שאלה אחת, היא אומרת, למה באת לכאן מפנמה? באתי מארצות הברית דרך פנמה, אני אומר, רציתי לראות את הנכדים. שילוב של סוכן גרוע וכללים מטומטמים שלהם, של האמריקנים.

אתה רואה שאין ממה לפחד? היא אומרת.

לא פחדתי כי לא היה לי ממה. לכל היותר הייתם מגרשים אותי.

ביציאה עוד פקידה. האם מתחילים מחדש? היא רק בודקת את מספר המזוודה. סע לשלום.

בחוץ הטרמינל הישן, ריח חריף של עשן סיגריות, אבל אפילו לא מכונית אחת במגרש החנייה.

*

מרכז הוואנה: הזמן אכל את הבתים ואת האנשים, והם נעים בעצבות גדולה בתפאורה המתפוררת, ומחכים. אישה אחת, בחודש שמיני, אולי תשיעי להריונה, מנסה למכור מטאטאים וכוסות פלסטיק. חנויות הקיצוב ריקות כי האוכל נגמר, במקום אחד מוכרים דלעת יפה, כמה קלחי תירס ועוף שריוח וצורתו משכנעים אותך סופית שצמחונות היא לא רק השקפת עולם אלא סיפור של הישרדות. חנויות המכולת ערומות, מאזניים כבדים, מדפים ריקים, ותמונה של צ'אווס ופידל קסטרו על הקיר. גם מי שזוכר את הצנע בישראל – שום דבר לא דומה לצנע הקובני. בקובה כל אדם זכאי לקבל כוס שמן אחת לחודש, וחצי עוף. אישה נכנסת לקחת את הקמח שלה, את השקית היא מביאה מהבית. אין תור. פנקס תלוי. מחברת. כמובן שאין מחשב. הכל נאגר בפנקסים ממורטים באלפי מקומות כאלה בכל האי, מי קיבל מה ומתי. משאית דודג' כבדה ממלחמת העולם השנייה נעצרת בכניסה ושני סבלים מכניסים את הסחורה של החודש הבא לחדר שמאחור. ברחוב מתקנים לאדה ישנה ושברולט 56 זה הרכב הרשמי האחרון שנוסע בכבישים הריקים. הרוסים בנו בקובה, האי האסטרטגי מרחק 145 קילומטר ממיאמי שבפלורידה, רשת של אוטוסטראדות רחבות, מאות קילומטרים, עם כמות תחבורה יומית של האיילון בחמש דקות. רק האוטובוסים לתיירים הם חדישים, מתוצרת סין, והם מסיעים את התיירים לחיקו של הנוף היפה במערב. סין נמצאת עכשיו בכל מקום שאחרים עזבו, מחפשים נפט לחופיה, ומתחזקים את תעשיית התיירות, שהיא התעשייה המרכזית כעת, עם אירוח משתדל ושתי מערכות כספים שרק אלוהים יודע איך הן עובדות: יש שטרות לתיירים ויש שטרות עם צ'ה גוארה למקומיים. בחנות לתיירים בקובוק קולה עולה 75 סנט. מחיר סביר. גם בקיוסק מקומי המחיר 75 סנט אלא שהם שווים 4% מהכסף לתיירים ובכלל אין שם קולה. רק מיץ מנגו תוצרת בית. כשיש מנגו. ואם תייר מזדמן שילם במטבע הקוק של התיירים משמעו שהסחורה נמכרה במחיר פי 25 מהרגיל. איך אפשר לעמוד במתח הזה? עובדה: אין התנפלות על תיירים, הם שייכים לממשלה, אין קבצנים (בבית הכנסת היהודי, בתפילה של הבוקר, משתתף גם אדם לבוש בצורה נאה ועטוף בטלית. תוארו: קבצן הקהילה. סדר צריך להיות), ותלמידי בית הספר בכל מקום נראים מצוין: תלבושת אחידה, צחורה, תיקים מסודרים, חדרי כיתות נקיים עם מורות ומורים מסורים. ביציאה מהלימודים, בבית ספר שבו ביקרתי ב **Pinar del Rio**, עמדה המנהלת בשער בית הספר, מתחת לתמונתו של צ'ה גוארה, ונשקה לכל תלמיד ותלמידה. יש גאווה גדולה בעשרות אלפי הרופאים הקובנים שהכשירה מערכת החינוך, אך עוגמת נפש גדולה מהציוד שאיננו, בתי החולים המתפוררים, והמחסור הנורא בתרופות. יש ייסורים ותסכול משום שהחרם על קובה בעצם הוסר, אבל השיטה היא שלא הוסרה: ראשית לכל – אין רכוש פרטי – כל הנכסים, הדירות, החנויות והאדמות מולאמים, יש ים אין סופי של פקידי ממשלה, משטר קיצוב, מוסר עבודה אפסי, אין השקעות מלבד ונצואלה שמעניקה לקובה במתנה את כל תצרוכת הדלק שלה, ומשקיעים ספרדים שנכנסו להשקעות בתיירות ומענקים אירופאים לשיפוץ מרכז הוואנה. אין אינטרנט, אין מחשבים אישיים, לא iPhone ולא iPad. אין בקובה מנופים, ארובות, תנועה, כלכלה. אין שלטי פרסומת, צידי הכבישים פתוחים אל הנוף וזה תמיד מרעיד מיתר רך של געגועים לחברה לא ממוסחרת, נקייה, נאיבית, צודקת, אבל הנמל הגדול של הוואנה ריק לחלוטין, אין ייצוא, מפעלי הסוכר – גאוותה הגדולה של קובה והמקור הגדול להכנסותיה וצרותיה – מתפוררים, וגם סוכר מייבאים. גם קמח, תירס, ובשר עוף. השוק האמיתי הוא שוק שחור שרק עין מקומית יודעת להבחין בו, ויש סחר חליפין עצום: תסרוקת במספרה ביתית תמורת חצי כוס סוכר, שיפוץ מחשב תמורת מתנות שהשאירו תיירים, וגם התארגנות משותפת לבנייה: מול הכניסה לבית הקברות היהודי בהוואנה נבנה עכשיו פרויקט מגורים קטן, כמה עשרות דירות, והוא נבנה על ידי המשתכנים בו. הממשלה מספקת את החומרים. נשמע מרגש? בהחלט. כשהיינו שם אפילו עבדו, אבל הבנייה נמשכת כבר שבע שנים, שלוש קומות בכל בית, ולא נגמר.

זזה מוביל אותי עניין שלשמו נסעתי לקובה: מתברר כי אחרי שהקהילה היהודית בקובה בעצם התחסלה סופית שנים אחדות אחרי המהפכה כשכל היהודים היגרו לארצות הברית או לישראל, לפתע היא גדלה שוב. באי הקאריבי שתמיד היה רק תחנת מעבר לרחובות הזהב של לוס אנג'לס, מתעורר הפניקס היהודי ובונה בקובה בית של קבע.

*

היהודים הגיעו לקובה אחרי שהוסר ממנה הכיבוש הספרדי: הספרדים הניחו רק לעבדים או לקתולים להתיישב באימפריה העצומה שלהם. ורק כשהם גורשו לבסוף ב 1902 יכלו היהודים להגיע גם לכאן, ומה שמסמל יותר מכל את התיישבות הקבע באי הוא רכישת קרקע לבית עלמין יהודי, כמה קילומטרים ממרכז הוואנה, בשנת 1906. היהודים שהגיעו לחוף הקובני היו חלק מגלי התנועה העצומים של היהודים בסוף המאה ה 19 ומקורם באירופה ומדינות האימפריה העותומאנית המתפוררת. הם מזוהים על פי ארצות מוצאם – עד היום קוראים בקובה לספרדים טורקוס ולאשכנזים פולאקוס. היהודים היו דבר לא מוכר, ומשום כך מעולם לא הייתה באי אנטישמיות מהסוג האירופי. הייתה רק קסנופוביה, שהיא חלק מהאופי הבסיסי של תושבי קובה, צאצאי העבדים מאפריקה שנכבשו ונוצלו במשך מאות בשנים. מניעת כניסתה של אוניית הסנט לואיס עם 1000 פליטים יהודים מגרמניה שנדחו קודם בקובה, ואחר כך בארצות הברית שתמכה בסירוב הקובני ושב לבסוף להמבורג ורבים מהם עלו בעשן המשרפות, הוא סיפור שמעיק מאד על הזיכרון המשותף ליהודי קובה ושכניהם. גם הצבעתה השלילית של קובה על הקמת מדינת ישראל מוסיפה לדימוי זה, אך קובה, בניגוד לארצות הברית ועשרות מדינות אחרות, פתחה לבסוף את שעריה לאלפי פליטים יהודים במלחמת העולם השנייה, כולל יהודים בלגים רבים שהצלתם מסמלת את התמסדותו של ענף המסחר ביהלומים דווקא בניו יורק - איש מהבלגים לא נשאר שם אחרי המלחמה. בחריצות ובמסירות נפש גדולה הקימו המתיישבים היהודים החדשים בקובה מערכות בתי כנסת וחינוך ספרדים ואשכנזיים של יהדות נינוחה, שלימים הפכה גם לקהילה ציונית גאה המתאחדת מאחורי מדינת ישראל ומשפיעה מאד על הידוק הקשרים בין קובה לישראל, כולל בזמן קסטרו, עד שבאו האמריקנים וחסלו את הקשר הזה, משום שבשנים ההן היה אפשר לבחור רק בעל ברית אחד.

בסופו של דבר – אם בשלבים מסוימים מספר היהודים בקובה היה גבוה מ 15,000, האי היפה והפורה היה רק נקודת מעבר, בעיקר לארצות הברית. מהפיכת קסטרו יצרה את ההזדמנות לקבל ויזות לשם, ובשנת 1963 ירד מספר היהודים ל 1200 ובשנות השבעים היו שם כמה מאות בודדות של קומוניסטים וותיקים ופטריוטים קובנים. ב 1978 העניק קסטרו את הבית הציוני לידי אש"פ, וזה שלוש שנים אחרי שקובה הצטרפה להצבעה המשווה את הציונות לגזענות. במקום נפתחת השגרירות הפלסטינית בקובה, ובאקט סמלי זה דומה שהסיפור היהודי בקובה הסתיים. לא לגמרי.

*

שעתו הגדולה של ארגון הג'וינט בקובה, כמו בשאר מדינות העולם, הייתה במלחמת העולם השנייה. הג'וינט הוקם לשעות שכאלה: מייסדיו בצפון אמריקה ב 1914, היו פליטים שזה אך נחתו בחופים הבטוחים של אמריקה, בשעה שעל בני משפחותיהם ועמם באירופה התרגשה מלחמה ועקירה ואסון מתגלגל, שרק אסף עוצמה לקראת האסון הגדול ביותר בהיסטוריה. ראשיתו של הארגון בפנייה של הנרי מורגנטאו אז שגריר ארצות הברית באימפריה העותומאנית, שפנה למנהיגי יהדות ארצות הברית בבקשה לשלוח מיד 50 אלף דולר כדי להציל את יהודי פלשתינה מהרעב שבא עם מלחמת העולם הראשונה. עם כניסתה של ארה"ב למלחמת העולם הראשונה, האסון ההומניטארי ברחבי האימפריה

רק העמיק, ואנשי הג'וינט, בשיטות שכמעט לא השתנו מאז, הצליחו לסייע ליהודים רבים ברחבי האימפריה, בין השאר בעזרה לעקור ממקומותיהם ולנוע למרחבים בטוחים יותר שהכניסה אליהם התאפשרה, ובראשם דרום אמריקה וגם קובה המשוחררת שאל חופיה הגיעו פליטים יהודים מהמלחמות והמהפכות שעברו על רוסיה, שטחי האימפריה העותומאנית ואירופה. וכך התגלגלו הדברים: בית קברות אחד, בית הכנסת הספרדי 'שבת אחים' בית הכנסת האשכנזי 'בית שלום', בית הספר היהודי, מוסדות הקליטה והסיוע, בתי החסד, בית החולים, ההכשרה המקצועית וקשרי החוץ. אט אט ייצרו היהודים המקומיים הון משל עצמם אך הם המשיכו להיעזר באופן קבוע בנדיבות ליבם של יהודי ארצות הברית, שעד עצם היום הזה תומכים בקהילה ברוחב לב. בהתקדר השמים מעל אירופה, בראשית שנות השלושים, ארצות הברית מנעה כמעט לגמרי כניסה של יהודים לתחומה, מחשש להצפת השוק האמריקני שנאנק תחת המשבר הכלכלי הקשה. למרות המצב הקשה הג'וינט הצליח לגייס את המשאבים ולחלץ מגרמניה ומאוסטריה כמעט 400,000 יהודים שהתפזרו בכל העולם. חלקם אף הגיעו לקובה, עם יהודים מצרפת, ספרד, איטליה, בלגיה, הולנד ועוד, ובקובה נוצרת קהילה משמעותית עם חיי תרבות וחינוך המיוחדים לה בלבד. צריכות לעבור רק עוד 15 שנים ממלחמת העולם השנייה וכל הקהילה הזאת תיעלם כאילו בלעה אותה האדמה, והארעיות שהייתה טבועה בה מיסודה, דחפה את האנשים לאוניות בנמל הוואנה, ולהפלגה הקצרה לארצות הברית שם הגיעו לתחנתם הסופית. לא כולם.

מספרת מאיירה לוי-רודריגז, נשיאת הקהילה הספרדית של הוואנה: "אני נולדתי בקובה. הוריי הגיעו לכאן בראשית שנות השלושים, כמו כולם, אפשר לומר, אבא ממוצא תורכי ואמא ממוצא ספרדי. אמי", היא מספרת בגאווה, "בת 94 ואני דואגת לה, כאן בקובה. אני גדלתי בקובה של קהילה יהודית פורחת, של דאגה ואחריות. זה הרקע שלי".

מאיירה לוי-רודריגז למדה רפואה בקובה והיא רופאה פעילה עד היום. יש לה שני בנים – האחד חי בקובה והשני עלה לישראל.

"לא – לא היו לנו בעיות של אנטישמיות. בקובה יש 75 דתות שונות, שגם בשנים הארוכות של אתאיזם רשמי נשמרו, בבתים, בלבבות, והיום הן נבנות מחדש. לנו נשאר גם בתי הכנסת, וקיבלנו את כל האישורים לשפץ אותם."

"הבן שלי עלה ארצה. הוא איש היי טק ישראלי, ולאחרונה הוא קיבל תפקיד בקנדה כך שהוא והנכדים קרובים. הם באים לבקר. כולם באים לבקר. אתה בטח תשאל למה אני לא עזבתי כשכולם עזבו. ב 1959, כשהחלה הבריחה הגדולה אני הייתי בת שמונה. השאלה מבחינתי לא עמדה על הפרק והוריי הם שלקחו את ההחלטה. היום אני יכולה לומר שאני קובנית גאה וגם יהודיה גאה. זה הבית שלי. זה שתשעים אחוזים מהקהילה היהודית בקובה עזבו, על כך אין וויכוח. היום בנינו כאן קהילה לדוגמא", ואז היא לוקחת אותנו לאולם מאחור, פעם זה היה בית התפילה, היום מספיק לתפילה חדר צדדי קטן, והאולם הגדול משמש לפעילות חברתית, הצגות תערוכות, ובירכתיו אף נבנה מוזיאון שואה קטן, צנוע, שמטרתו לספר את סיפור השואה למבקרים הקובנים שאינם יהודים. מול תחושת המחסור הכללית שיש בקובה, דומה שהקהילה היהודית הממסדית פיתחה לעצמה מקורות נוספים, המנוהלים ביד רמה על ידי קבוצה של נשים מנהיגות.

"הכנסות בית הכנסת שלנו באים מכמה מקורות", אומרת לוי-רודריגז, "השכרת המתקן לאירועים, שותפויות עם ארגונים יהודיים שונים כמו בני ברית המעבירים לנו תמיכה, וכמובן ביקור משלחות. ביקור משלחת בבית הכנסת מתאפשר כאשר מובטח סכום מסוים, עד כ 500 דולר, מהקבוצה המבקרת."

אמרנו מנהיגות – אמרנו אדלה דבורין, הנשיאה הבלתי מעוררת של הקהילה היהודית בקובה. גם הוריה היו בדרכם מפינסק לאמריקה ומצאו עצמם בקובה, והיא גדלה בבית חרדי. היא נושאת בגאווה את האות המזהב של 'גור אריה יהודה' שמקבלות בארצות הברית הנשים התורמות יותר כסף מכולן בקהילה האמריקנית, והיא זכתה באות זה כאות כבוד על תרומתה לגיוס בכלל. היא נואמת מבוקשת, היא נוסעת ברחבי ארצות הברית והמדינות דוברות הספרדית אבל, היא אומרת, "אני קובנית גאה. כשכולם ברחו אנחנו נשארנו כאן, ואבי, שעוד זכר רוסית היה מתורגמן עבור הצבא הרוסי. זאת אולי הסיבה שתמיד היה אוכל בבית, אבל לי אין טענות: אני פטריוטית קובנית, אני קומוניסטית נאמנה, פידל קסטרו הוא מידידי, והמשפחה שלי היא הקהילה. לכאן מתנקזת האהבה, זה החיים. הגעגועים, הכל".

בדרכה המיוחדת אדלה דבורין מדלגת מעל שאלות מכשילות מבחינה פוליטית. רובצת עליה אחריות גדולה לקהילה ולרווחתה, והיא עושה נפלאות בגיוס העולם היהודי הממוסד כולו לטובת הקהילה. בכך היא ממשיכה את דרכו של ד"ר חוסה מילר, קודמה בתפקיד, שהנהיג את הקהילה בימים הקשים ביותר. היא מארחת שתי משלחות בכל שבוע, הציוד, דברי הקודש, שכירות המשרדים, ואף התרופות והמזון נתרמו כולם על ידי ידידים ואורחים. היא הקימה במרכז הקהילתי בית מרקחת המנהל על ידי ד"ר רוזה בכר, רופאה גסטרו שנולדה בצרפת, גדלה בקובה והיום היא שם לבדה, ילדיה עזבו, וגם היא – הקהילה היא משפחה. היא מבינה את הצורך של הפדרציות השונות בארצות הברית להביא לקובה את חבריהן כדי להראות להן מקרוב מה עושים עם כספי סיוע החוץ שלהם, מדינה קומוניסטית, קסטרו, ועם ישראל חי, אז תירמו בעין יפה, והם עושים את זה.

תחושת המשפחה, כמו גם תחושת הבידוד בתוך קובה ומהעולם הרחב, מגיעה לשיאה בשבת. מכניסת השבת הקהילה כולה פועלת וחיה יחדיו: במטבח הקהילתי מבשלים ארוחת ערב למאות אנשים, החוג לאפייה מכין את החלות, והמבשלים מכינים את מרק העוף. לרבים מהבאים לסעודת השבת תהיה זאת מנת הבשר היחידה כל השבוע. כאן יצטיידו בתרופות, יעודכנו לגבי החוגים במשך השבוע שאותם מארגנים בהתלהבות ובאהבה רבה שליחים של הג'וינט - זוג צעיר שהגיע מארגנטינה, לוציאנו יחימוביץ' ואלכסנדרה קוטלר. הם עוסקים בכל – מהדרכה באפייה דרך ריקודי עם, ועד ארגון בית הספר היהודי והם שמכשירים את המנהיגות המקומית שתיקח לידיה את המושכות כשהג'וינט יסיים את תפקידו במקום, והם אנשי הקשר עם הנהלת הג'וינט בניו יורק, מתי תגיע עוד משלחת, כמה ספרים צריך להביא, ותרופות, וחומרי לימוד, ואולי סרט לפעילות במוצאי שבת, כדי שייראו כולם, בין ריקוד אחד לשני.

למחרת ארוחת השבת המשותפת, שעות אחדות לפני ההבדלה, מגיעות עשרות משפחות כדי להצטלם בצוותא. במשך שעות עמדו המשפחות בתור והצטלמו:

היו שם יעקובו מאיסס בהר ורעיתו טניה. הם באו עם תמונתו של הדוד, רחמים בעהאר מ 1948 "הוא גר ברחוב נורדאו 62" הם מוסיפים, "אולי אתם מכירים אותו? אולי יש לכם קשר?"

באה לאריסה לוי-הראל ואחותה אמנדה, מגיני דוד בולטים על חזן, והן מכתיבות מספרי טלפון של קרובים, כתובות של דואר אלקטרוני. הן אינן יכולות לכתוב, בקובה אין עדיין קשר אינטרנטי, והבידוד גדול.

בא גם שלמה לדרמן, הערירי, הידוע כקבצן הקהילה. מיד אחרי ההבדלה הוא ממחר לעבור בין האורחים ולדרוש את חלקו.

באים חיימי חוזה אשכנזי, ובני משפחתו, והם מדגישים "יש לנו קרובים בבאר שבע. אנחנו מבקשים שתתקשרו". הם מביאים פנקסים ישנים, פתקאות, צילומים של תעודות ישנות, הנרי ואנרייט ליאון, דיאנסי עזואיל וולנטה לוי-דיאז. היא מחפשת את הילדה מלור שנולדה בקובה, עלתה לישראל ב 1961 ומאז נעלמה להם. אולי נוכל למצוא אותה?

בא גם גדי בן עמי, ישראלי שעלה ארצה מאורוגוואי בשנות השבעים אך עזב את המשק שלו בבקעה לטובת חיים חדשים כיועץ חקלאי בקובה. שלושת בניו מהנישואים הראשונים מחזיקים שלושה משקים במשואה, ואילו הוא מטפח משפחה חדשה בקובה. ביום חמישי, יומיים קודם, הם חגגו את בר המצווה של הילד, דן, שעדיין לא יודע איפה יחיה בעתיד.

משפחות משפחות הם מצטלמים בתחושה של דחיפות וגם בתחושה של גאווה: כשכולם נעלמו אנחנו נותרנו כאן, בקהילה היהודית בקובה. אנחנו קובנים גאים, החזקנו מעמד בכל השנים הארוכות והקשות האלה, ואנחנו גאים במה שאנחנו ובעם היהודי. אנחנו חלק ממנו. יש דמעות, התרגשות, מין מעשה בראשית, הכרה שלפתע פתאום הפנסים הופנו אליהם, ורישומם יווטר גם אחריהם. בתום הצילומים המשפחתיים הם מתקבצים לפי החוגים השונים, מקהלת המבוגרים, להקת המחול של בני השלושים והארבעים, החוג למלאכה והחוג ללימוד התנ"ך. רק אחר כך הם יורדים למרתף הבניין, מאות אנשים מצטופפים בו, ואחרי שסגנית הנשיאה מברכת את כולם, כל קבוצה מציגה את הישגיה. הם רוקדים את "כותל המזרח" ואת "דרך הים הדרך לשם" וגם "עם ישראל חי" ו"עוד יבוא שלום עלינו" ואז מעממים את האורות וכולם מתחבקים, והילדות הקטנות מחזיקות בנר ההבדלה ובבשמים, וכשהאש כבית הם עומדים ומתחבקים ומתנשקים, זאת המשפחה שלהם, הוואנה 2012. אחר כך אוכלים יחד ורוקדים, כמו היה זה קיבוץ של פעם, תנועת נוער שנוסדה בעל כורחה, של קהילה שנעלמה והיום מקימה את עצמה מחדש.

*

קובה 2012, 50 שנה למשבר הטילים, חמישים שנה של מהפיכה שלא נגמרת אבל אט אט היא מגיעה אל קיצה. התפאורה המרוסקת והמרהיבה של האי הזה מחכה למערכה הבאה, אנשים ברחוב מחייכים אל המצלמה, מבקשים להצטלם, הזבן בחנות הריקה, מוכרת סיכות הראש בפינת הרחוב ופועלי הקואופרטיב שבונים את ביתם ליד בית הקברות היהודי ושבע שנים לא מצליחים להשלים את ביתם. הכבישים הרעועים ריקים, ועל פנינו חולפת משאית מעלה עשן ועליה דחוסים עשרות אנשים הדוקים אלה לאלה, כמו בחזרה מן השדות בקיבוץ, רוח נושבת, שיער ראשם עף ברוח, והאיכר שעובד בשדה בצד הדרך מביט באוטובוס המתרחק ושב אל שני השוורים וחורש בהם את האדמה. בקצה התמונה עץ גבוה, ואחריו מישור גדול של שדה סוכר, גם כשייקטף כל היבול אין די מכונות שיעבדו אותו ויפיקו ממנו את הצוף, את הזהב הלבן שהמתיק את חייהם של שליטי ספרד ואת תאבונם של סוחרים ארצות הברית וחיוכם המתוק של הילדים שאכלו שוקולד הרשי'ס קובייה או שתיים, או נשיקת שוקולד עטופה בנייר כסף על הכרית לפני השינה.

קובה, דצמבר 2012.

המהפכה שהחלה ב 1959 וידעה עליות ומורדות, הציתה את דמיונם של מיליוני אנשים בעולם כולו שחלמו על אושר פשוט כפי שחלם פידל קסטרו, והתמרונים הפוליטיים העצומים שהגה הביאו את ארצו בסופו של דבר לפשיטת הרגל הכואבת והמנוונת שהיא נמצאת בה חמישים שנה אחר כך. המהפכה נמשכת משום שאין בקובה מישהו שיוכל לתמרן

את הספינה לאחור, המדינה ניצחה ומה נותר לה עוד לעשות מלבד לוותר על הכוח ולהניח לכוחות אחרים לנסוע ולחזור, ולהקים בית, וחנות, ומרכז ללימודים, ולחרוש שוב את השדות שנשמו ולתת לזרעים לנבוט, ולחציר להבשיל ולפרות להבכיר, כי כך אנשים נוהגים, ורק כאן, דמותו מלאת הגבורה של צ'ה גוארה שנהרג לפני שישים שנה עדיין מתנוססת בכל כפר ועיר, וכל הילדים בבתי הספר נשבעים בשמו והולכים הביתה ומכינים את שיעורי הבית בחשיכה כי אין חשמל, והכבישים ארוכים וריקים כמו במזמור ידוע, וכאן הם גם רחבים וגם ריקים, שישה מסלולים, מאות אלפי קילומטרים, ואין ייאוש. הארוחות דלות, מצומצמות, הלחם תפל, אין חמאה, אין פירות, אין גבינות לבנות ואין שמנת למרוח בה את הפרוסה. הקפה מר, המים דלוחים, אבל המורה עומדת בפתח בית הספר ומנשקת את תלמידיה הגאים, היפים, המטופחים, הדור הבא של קובה.

קובה דצמבר 2012.

אנשים רוצים להצטלם. הם מכסים על מערומי בתייהם רק כדי לעמוד מול המצלמה ולומר – אני אחת מבנותיה של המהפכה וזה מה שאני יודעת, אבל הבית מתפורר ואני לא יכולה עוד לגור עם הוריי והיא עוזבת עם הבן שנולד והבעל הולך למקום אחר, חדר בעליית גג, איך יוכל לשלם את זה?

במשך 8 ימים משעות שלפני הזריחה ועד חשיכה תיעדנו את קובה. משדה התעופה ועד לסמטאות טרינידאד שבדרום. לא ראינו טלביזיה, רק הקשבנו וראינו את האנשים ברחוב, בבית הכנסת, שמי גיטה בכר, רופאה, עכשיו כאן בקהילה. הילדים כולם נסעו, ומה שנשאר זאת רק הקהילה, ואנחנו מחזיקים אלה באלה ואומרים לעצמנו שאנחנו יהודים, שרים שיר מארץ ישראל ואוכלים חלה, כן אנחנו יהודים, שבעים ושלוש דתות זרמים פועלים בקובה אבל הזרם המרכזי היה ועודנו המפלגה, הפחד, סחר החליפין, ההישרדות. גם היהדות היא סוג של הישרדות, הילדים הקטנים רוקדים עם הדגלים, חי חי חי, עם ישראל חי, זה השיר שר סבא ששר אותו לאבא, סבא קבור בבית הקברות בפאתי העיר, אבא נסע מכאן ורק אני נשארתי עם סבתא, זה הגורל, עכשיו באו צלמים מארץ ישראל אולי הם ימצאו את הפתרון ובינתיים ישאירו מתנה לבית הכנסת כדי שנוכל להמשיך ולהפעיל את הקהילה.

קובה, דצמבר 2012.

עוד מעט חג המולד, מתחילים לקשט את הרחובות, תמה עונת ההוריקנים והים שקט וצלול. גם האוויר נקי באין תעשייה, או אבק בנייה, השמים כחולים עזים, השדות לא נגמרים עד האופק. הבתים בערים מתפוררים, הדר מלכים וחמדנות של אילי קזינו ומסחר שנכסיהם נלקחו מהם בין לילה, והכל מתקלף בגלדים ארוכים של שיכחה. אין תרופות, יש מבט עצוב בעיניים, הזנחה של מי שהרים ידיים. ושרים שוב ושוב צ'ן צ'ן, Buena vista social club וגם על ההיא מגואנטמו – הגואנטמרה, ושוב צ'ן צ'ן, קבוצת נגנים מבוגרת מזינה את החלום על שימחה שנמצאת אי שם במעמקים אבל היא לא באמת שם, רק לתיירים, הנה, תשמעו את הצליל, כל כך עצוב הוא הצליל הזה באין חופש.